

“ALLAH” VE “MUHAMMED” İSİMLERİNİN TÜRKÇELEŞTİRİLMESİ SÜRECİNDE SES VE ANLAM DEĞİŞİMLERİNİ TAHLİL DENEMESİ

Analysis of The Phonetic and Semantic Shift
During The Turkification of The Names “Allah”
and “Muhammed”

M. Muhsin Kalkışım¹

ÖZ: “Tanrı”, Türklerin Müslüman olmadan önce ilahlarına yaygın olarak verdikleri addır. “Mehmet” ise “Muhammed” isminin fonolojik olarak bozulmuş bir versiyonudur. “Allah” ve “Muhammed” isimleri, 20. yüzyıldaki Türkçeleştirme sürecinde bazı ses ve anlam değişikliklerine maruz kalmıştır. Bu çalışmada, Türklerin Müslüman olduktan sonra ortaya koyduğu metinler (11. yüzyıl-20. yüzyıl) taranarak “Allah” ve “Muhammed” isimlerinin ne denli kullanıldığı tahlil edilmeye ve bazı yenilikçilerin “Tanrı” ve “Mehmet” isimlerinde ısrar etmelerinin arka planında yatan semantik yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçeleştirme, Allah, Muhammed, Tanrı, Mehmet

ABSTRACT: “Tanrı”, was the name of God that commonly used among Turks before converting to Islam. “Mehmet” is a phonologic derivate of “Muhammed” name. The names “Allah” and “Muhammed” were subjected to a semantic and phonetic shift during the 20th century “Turkification” process. In this study, the scripts that were written between 11th and 20th century -after Turks converted to Islam- were screened. The usage of both names on those scripts and the underlying semantic approach of some modernists about insisting on the usage of “Tanrı” and “Mehmet” names were assessed.

Keywords: Turkification, Allah, Muhammed, Tanrı, Mehmet

¹ Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Başkanı, m.muhsin@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6971-9377

Hakemli Araştırma Makalesi Peer-reviewed Research Article		
Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
10.10.2020	08.11.2020	31.12.2020

A. GİRİŞ

Bu yazıda “Allah” ve “Muhammed” isimlerinin Müslüman Türklerin kaleme aldığı metinlerde nasıl bir süreci takip ettiği ele alınmıştır. Taranan metinler, Kutadgu Bilig’den itibaren (11. yüzyıl) 20. yüzyıla kadar uzanan 1000 yıllık bir zaman aralığını kapsamaktadır. Bu bağlamda bugün de yer yer bir zihin kargaşasına yol açan “Allah/Tanrı”, “Muhammed/Mehmet” isimlerinin tarihsel çizgide ne gibi değişkenliklere maruz kaldığı önem arz etmektedir.

Türkler, 8. yüzyıldan itibaren kitleler halinde tevhid dinine (İslam) girerken “Tengri/Tanrı” kelimesini sonraki yüzyıllara bir şekilde (giderek seyreden bir çizgide) aktarmışlar, Muhammed ismini ise olduğu gibi kabul etmişlerdir.

Çıkış noktası “Türkleşmek”, “İslamlaşmak” ve “Batılılaşmak” tartışmalarının yapıldığı 19. yüzyıla dayanan “Öztürkçecilik” hareketinin nihai yaklaşımı, Arapça ve Farsça kaynaklı kelimeleri dilden ve sözlüklerden tasfiye etmek olmuştur (Levend, 2011: 416). Batılılaşma, 18. yüzyıldan itibaren Devlet-i Aliyye’nin en büyük projesiydi. Bu projeye kilitlenen kadrolar için dil, arzu edilen toplumsal ve zihinsel dönüşümü sağlamada özellikle dikkate alınan bir öge olmuştur (Vatandaş, 2015: 316). Bu bakış açısına göre Türkçe; yüzyıllarca Arapça ve Farsçanın egemenliğinde kalarak özbenliğinden/asliyetinden uzaklaşmıştır. Dolayısıyla Batılılaşma süreci ile İslam öncesi kaynaklara dönme temayülü paralellik göstermiştir. Mehmet Doğan, tasfiyeciliğin Batılılaşma projesinin bir parçası olduğu halde Batıcı aydınlar tarafından bir millileştirme hareketi olarak takdim edildiğini söyler (Doğan, 1979: 155). Ağâh Sırrı Levend’e göre “Cumhuriyet’le kurulan yeni Türkiye’nin tek amacı uygarlık, dayandığı tek güç de milliyettir. Türk milleti, uygarlık dünyasında yer almak için Batıya uymak, varlığını koruyabilmek için de milliyetine dayanmak zorundadır” (Levend, 2011: 484). Bu itibarla “Allah” ve “Muhammed” isimlerinin, kökenlerinin Arapça olması dolayısıyla “Tanrı” ve “Mehmet” (Hz. Peygamber’in ismi hariç) isimleriyle değiştirilme sürecine girildiği görülmektedir.

B. ALLAH

İslami telakkiye göre en güzel isimler Allah’ındır ve ona bu isimlerle hitap edilmelidir (A’râf, 7: 180). Esmâ-i hüsnanın içinde Allah lafzı yüzyıllar boyunca kullanım açısından daha çok tercih edilen bir isim olmuştur. Yani “Allah”, tevhid dinine giren bir toplumun Kur’an dilinden iktibas ettiği ilk kelimedir. Fatiha Suresi’nden itibaren “Allah”, “Rahmân”, “Rahîm”, “hamd”, “Rabb”, “âlem” gibi kelimeler Türk diline girmiştir. İslam’dan önce genellikle tek tanrılı bir dine

mensup olan Türkler, Müslüman olduktan sonra da “Tanrı” kelimesini sıklıktan azlığa giden bir seyirle devam ettirmişlerdir. Burada Allah kelimesinin isim ve sıfatlar bağlamında Kök Tengri’ye nispetle daha kuşatıcı ve kapsamlı olduğu için alıntılındığı görülmektedir. Bu grafiği 8. yüzyıl- 20. yüzyıl arasındaki metinlerde gözlemlemek mümkündür. Mesela, “Tanrı” kelimesi Orhun Kitabeleri’nde 41, 11. yüzyılda Kutadgu Bilig’de 45; 12. yüzyılda Mukaddimetü’l-Edeb’de 119, Divân-ı Hikmet’te 14; 13. yüzyılda Yûnus Emre Divânı’nda 27; 15. yüzyılda Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-Necât’ında 20, Cem Sultan’ın Cemşid ü Hurşid’inde 2, Mecmû’a-i Kasâ’id-i Türkiyye’de 10, Hamdullah Hamdi’nin Ahmediyye’sinde 1, aynı yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilen Kitâb-ı Dede Korkud’da 73; 16. yüzyılda Fuzûlî Divânı’nda 13, Hadikatü’s-Süedâ’da 2; 18. yüzyılda Şeyh Gâlib’in Hüsn ü Aşk’ında 1; 19. yüzyılda Hayret Mehmed Efendi’nin Tuhfe-i Se-Zebân’ında 1, Divân-ı Verne’de 3; 20. yüzyılda Safahat’ta 3, Kendi Gök Kubbemiz’de 3, Divân-ı Hulûsi-i Dârendevî’de 5; Kafa Karıştıran Kelimeler’de 11 defa geçmektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise bazı yazarlarda “Tanrı” kelimesinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ahmed Hamdi Tanpınar, şiirlerinde “Allah” lafzını 1, “Tanrı” kelimesini 8; Beş Şehir’de “Allah” lafzını 8, “Tanrı” kelimesini 9 defa kullanmıştır. Orhan Veli Kanık’ın şiirlerinde “Allah” lafzı 9, “Tanrı” kelimesi 7; Nazım Hikmet’in Son Şiirleri’nde “Tanrı” kelimesi 5 defa yer almıştır. Sezai Karakoç’un, bütün eserlerinde “Tanrı” kelimesini öne çıkardığı görülmektedir. (Mesela, Zamana Adanmış Sözler’de “Rabb” 6, “Tanrı” 6; Leyla ile Mecnun’da “Allah” 2, “Tanrı” 27 defa kullanılmıştır.) İslami duyarlılığa sahip olan Karakoç’un “Türkçeleştirme” bağlamında böyle bir yola gittiği çıkarımını yapabiliriz. Bazı yazarlarda ise ağırlıklı olarak veya tamamen “Allah” lafzı tercih edilmiştir: Mesela, Mehmed Akif’in Safahat’ında 81, Yahya Kemâl Beyatlı’nın Kendi Gök Kubbemiz’inde 8, Eski Şiirin Rüzgâriyle isimli eserinde 5, Necip Fazıl Kısakürek’in Çile’sinde 76, Asaf Halet Çelebi’nin Om Mani Padme Hum’unda 2, Erdem Bayazıt’ın Şiirler’inde 15, Rasim Özdenören’in Kafa Karıştıran Kelimeler’inde 77 defa “Allah” lafzına rastlanmaktadır. “Allah” lafzını tercih edenler, diğer esmayı da yer yer zikrederken “Tanrı” kelimesini daha çok “İlah” anlamında kullanmışlardır.

“Tanrı” kelimesi, Arapça “İlah” ve Farsça “Hudâ” kelimesinin Türkçedeki karşılığına tekabül etmektedir. Nitekim çağdaş Türk lehçelerinde (Azerbaycan Türkçesi: Tanrı, Allah; Başkurt Türkçesi: Tãñri; Kazak Türkçesi: Tãñri, Kuday; Kırgız Türkçesi: Teñir; Özbek Türkçesi: Tängri; Tatar Türkçesi: Tãñri; Türkmen Türkçesi: Tañrı, Hudây; Uygur Türkçesi: Tañri) [KTLS, 1991: 848-849] bu kelime müşterek kullanılmaktadır. Kazak ve Türkmen Türkçelerinde “Hudây” kelimesi de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

İslami Türk edebiyatının ilk eseri olan Kutadgu Bilig’de “lafzullah” yerine daha çok “Bayat” adı [282 defa](Arat, 2008: 1113-1114) kullanılmıştır: “Bayat atı birle sözüg başladım/Törütgen igidgen keçürgen idim.” (Y. H. Hâcib, 1993: 12). [Allah adıyla söze başladım. O; yaratan, yetiştiren ve göçüren Rabbimdir.] Eserde “Rab” yerine “İdi” ismi 96 defa (Arat, 2008: 1155) kullanılmış, “Tengri” ise 45 defa (Arat, 2008: 1241-1242) yer almıştır. Esmâ-i hüsnâ dışındaki mevzi kullanımlar Atebetü’l-Hakâyık, Mukaddimetü’l-Edeb, Yünus Emre Divânı ve Vesiletü’n-Necât’ta da görülmektedir. Atebetü’l-Hakâyık’ta “Allah” lafzı geçmezken “İdi” 13, “Bayat” 3, “Tengri” 2 defa kullanılmıştır. Mukaddimetü’l-Edeb’de “İdi” 4 defa yer almıştır. Yünus Emre Divânı’nda “Allah”, “Hak”, “Rahîm”, “Rahmân”, “Hâlık”, “Kâdir”, “Hayy”, “Sübhân”, “Evvel”, “Âhir”, “Kayyûm” gibi esmâ-i hüsnânın yanında “Çalap”, “Tanrı”, “Dost”, “Hazret”, “Pâdişâh”, “Ma’şûk” gibi isimler de kullanılmıştır. Bunların içinde Çalap 41 defa tekrarlanmasıyla dikkat çekmektedir. Hatta 10 yerde “Hak Çalap” terkibine rastlanmaktadır. Vesiletü’n-Necât’ta Allah, 128 farklı isimle ifade edilirken “Çalap”, “Dost”, “Girdigâr”, “Hudâ”, “Îlâh”, “Pâdişâh”, “Tanrı” isimleri de kullanılmıştır (Kalkışım, 2010: 69).

12. yüzyılda Hoca Ahmed Yesevî’nin kaleme aldığı Dîvân-ı Hikmet, talebelerinin sonradan ilaveler yapması sebebiyle olsa gerek esmâ-i hüsnâ konusunda çoğulcu bir yapı gösterir. Dîvân’da en çok “Allah” ve “Hakk” isimleri yer alırken diğer isimlerin de kullanıldığı görülür: Mevlâ, Rabb, Rahmân, Rahîm, Sübhân, Hâlık, Sultân, Kâdir, Hâdî, Cebbâr, Azîm, Kâfî, Gafûr, Afüvv, Kerîm, Râzık, Zül-celâl, Settâr, Vehhâb, Hayy, Zâhir, Bâtın, Kahhâr. Ayrıca mevcut dilin imkânları çerçevesinde Yaratkan (Yaratan), İge, Bir, Bar (Var), Ogan, İzi, İlâh, Tengri; Farsça menşeli Hudâ, Hudâvend, Perverdigâr, Yezdân, Kirdikâr, Dânâ gibi isimlendirmeler de yapılmıştır. Burada dikkati çeken bir husus da Tengri kelimesinin bazen “Tengri Teâlâ” ve “Rahmân Tengri” şeklinde kullanımınıdır. “Tanrı” ve “Allah” kelimeleri arasındaki geçişkenlik belirgin olarak Kitâb-ı Dede Korkud’da görülür. Bu hikâyeler, İslamiyet öncesi dönemden izler taşımakta olup 15. yüzyıla doğru yazılı metin haline gelmiştir. Hikâyelerde “Allah” lafzı 56 defa geçerken “Tanrı” kelimesi 73 yerde görülmektedir.

“Tanrı”dan “Allah”a doğru seyreden bu grafik, 20. yüzyılda bazı eserlerde İslamiyet öncesi döneme dönüşü çağrıştıracak bir biçimde “Tanrı” lehine ters dönmüştür. Bunda şüphesiz Türkçülük akımının önemli bir rolü olmuştur. Ziya Gökalp’in “Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur/Köylü anlar manasını namazdaki duanın/Ey Türk oğlu işte senin orasıdır vatanın.” mısralarının ilhamıyla “Dil devrimi” çerçevesinde 1932’de “ezan ve kâmetin Türkçe okunması” zorunluluğu getirilmiş, ayrıca Kur’ân-ı Kerîm mealen Türkçeye çevrilip

tercüme metnin ibadet dili olmasına çalışılmıştır (Kabaklı, 1993: 224). Bütün bunlar Levend’in ifadesiyle “Türk ulusunu ortaçağa bağlayan zincirleri kırmak” (Levend, 2011: 530) için yapılmıştır.

Bu kelimelerin dönüşümünde ayrıca kişilerin kelime seçiminin her zaman bilinçli olmadığı da bir gerçektir. Aldığı eğitim, içinde bulunduğu iletişim ortamı da kelime tercihinde etkili olmuştur.

C. MUHAMMED

Hız. Peygamber’in has ismi olan “[Muhammed](#)” adı, zamanla birtakım ses değişimleriyle farklı coğrafyalarda “Muhammet”, “[Muammed](#)”, “Mehemmed”, “Memmed”, “Mahammed”, “Mohammed”, “Mohamed”, “Mahomet”, “Magomed”, “Magamed”, “Mehmed”, “[Mehmet](#)”, “[Memet](#)” gibi şekilleri almıştır (Bak. Resim 2). Ayrıca, “Muhammed” kelimesi Arap harfleriyle yazıldığında (م, ح, م, د) vokalleri belirtilmemekte ve “Mhmd” (محمد) şekli öne çıkmaktadır. Bu dört harf, dillerin tabiatı gereği farklı zamanlarda farklı fonetik tasarruflara maruz kalmıştır.

“Muhammed” ismi üzerinde yapılan en büyük tasarruf, Türk illerinde yaşayan tarihî şahsiyetlerin isimlerinde “Mehmed” hesabına bir değiştirme yoluna gidilmesidir. Yani, geçmişe müdahale yapılmış, “Muhammed” adını taşıyan kişiler, Mehmed haline getirilmiştir. Mesela, edebiyat tarihlerimizde Muhammed Fuzûlî, Mehmed Fuzûlî; Muhammed Es’ad (Şeyh Gâlib), Mehmed Es’ad olarak yer almaktadır. (Türkler, Muhammed isminin yanında Mehmed ve Mehmed’i de kullanmıştır. Bu fonetik ikilemin hangi yüzyıllarda ortaya çıktığı ayrı bir çalışma konusudur.) Bunun gerekçesi Türk Dil Kurumunun Kişi Adları Sözlüğü’nde açıkça gösterilmiştir: “Mehmet” kelimesinin kökeni Türkçe; “Muhammed” kelimesinin kökeni ise Arapça olarak belirtilmiştir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari). Bu ikilik, Niyâzî-i Mısri ile ilgili bir çalışmada da görülmektedir: “Niyâzî-i Mısri’nin asıl adı Muhammed Mehmed’dir” (Kavruk, 2004: XVI).

Bu tasarrufların arka planında Türklerin “Muhammed” ismine saygıdan dolayı onu “Mehmed” haline getirdiği görüşü de yer almaktadır. Bu bakış tarzı, bir yönüyle tutarlı olsa da hayatlarında “Muhammed” olarak telaffuz edilen isimlerin “Mehmed”leştirilmesine gerekçe olmamalıdır. Bir köşe yazarından (Rıza Zelyut) alınan aşağıdaki paragraf konuyu özetler mahiyettedir:

“DOKTORU DÖVEN MUHAMMET. Türk milleti; çocuklarına Muhammed adını vermedi. Çünkü; peygambere öyle saygı duyuyordu ki hiçbir çocuğun onun yerini tutamayacağını düşünüyordu. Bu

yüzden de Muhammed'i, Mehmed'e çevirerek kullandılar. Son yıllarda her yerden Muhammed fişkırdı. Bunlardan birisi büyümüş kaymakam bile olmuş. Ve bu kaymakam efendi; görev yaptığı Diyarbakır'ın Kocaköy İlçesi'nde, sağlık ocağı doktoru Bahar Tekin'i dövmüş... O çetin şartlarda çalışan sevgili Bahar doktor, üzülme... Mehmed olsa dövmezdi, Muhammed oldu, bu hale geldi. Vehhabilik son 40 yılda ağır ağır fethetti ülkemizi..." (<http://www.gunes.com>).

Türkiye İstatistik Kurumunun çocuklara ad verme verilerine baktığımızda (<http://www.tuik.gov.tr>) gerçekten Muhammed isminin 1986 yılında 86. sırada yer alırken 2000 yılında 20. sıraya yükseldiği ve 2005-2018 yılları arasında ilk 10'da karar kıldığı görülmektedir. Bunun yanında Türkiye'de "Mehmet" adının 2002 yılına kadar 1. sırada yer alırken 2019 yılına gelindiğinde 12. sıraya gerilediği gözlenmektedir. Bu grafikten "Mehmet" in bir derece gözden uzaklaşmaya başladığı, "Muhammed" e doğru bir eğilimin olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. "Muhammed" ismi yanında "Muhammed Ali", "Muhammed Emin", "Muhammed Emir", "Muhammed Enes", "Muhammed Eymen", "Muhammed Mustafa", "Muhammed Talha", "Muhammed Yusuf" birleşik versiyonlarının da son yıllarda ilk 100'e girdiği görülmektedir. Burada dikkati çeken bir husus da isimlerin çoğunlukla "d" ile yazılmasıdır. (Türkiye Türkçesi'nde kelime sonlarında "b, c, d, g" ünsüzlerinin bulunamayacağı gerekçesiyle "Muhammed" ismi son yüzyılda "Muhammet" e dönüştürülmüştür. Hâlbuki tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde böyle bir kural yoktur.)

Rıza Zelyut'un yukarıdaki durumu Vehhabilik etkisine dayandırması, "Mehmed" i "Muhammed" e rakip göstermesi resmî tarih bağlamında yapılan bir yorumlamadır.

14. yüzyılda Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa'nın Kitâb-ı Düstûr-ı Şâhî fi-Hikâyet-i Pâdişâhî isimli eserindeki Muhammed Beg, çalışmayı hazırlayan tarafından Mehmed Beg (Duran, 2016: 102) diye okunmuştur. Tıpkıbasımı verilen Kazan nüshasında ise ikinci "mim" in üzerindeki şedde dikkat çekmektedir (Duran, 2016: 103).

15. yüzyılda Sultan Fatih'in (Avnî) Dîvân'ı "Dîvân-ı Sultân Muhammed Rahimehu'llâh" diye başlamaktadır (Doğan, 2011: 15, Bak. Resim 3, 4). Cem Sultan'ın Cemşid ü Hurşid'inde Sultan Muhammed b. Murâd Hân, 4 yerde "Mehmed" diye geçmektedir. 2 bölüm başlığında ise yazar tarafından "Muhammed" telaffuzu tercih edilmiştir (İnce, 2000: 418). Yahyâ b. Bahşî'nin Vesiletü'l-Metâlib'inde "Fatih Sultan Mehmed" ve "Çelebi Sultân Mehmed" olarak zikredilen hükümdarların isimleri "Muhammed" şeklinde geçmektedir (Kayra, 2006: 298). Ömer b. Mezîd'in Mecmû'atü'n-Nezâir'inde şâirler

listesinde Muhammed ve Muhammed Sinobî yer almakta (Canpolat, 1995: 366) ve Çelebi Mehmed, “Muhammed Şeh” olarak geçmektedir (Canpolat, 1995: 32). Yine bir nazire mecmuası olan Mecmû’a-i Kasâ’id-i Türkiyye’de Sultân Fâtih, “Muhammed” ismiyle 39 defa (Karavelioğlu, 2015: 1198), Çelebi Sultan Mehmed ise “Muhammed” ismiyle 2 defa geçmektedir (Karavelioğlu, 2015: 665, 1163). Ayrıca Muhammed Beg (701) ve Muhammed Çelebi’nin (533, 680, 752) yer aldığı metinde Muhammed Paşa (462, 546, 549, 955), indeks kısmında sehven “Mehmed Paşa” diye yazılmıştır.

17. yüzyıl şâirlerinden Cevrî’nin Divânı’nda Muhammed Ağa (Ayan, 1981: 305, 306), Muhammed Efendi (Ayan, 1981: 315), Sofî Muhammed Paşa (Ayan, 1981: 103, 308, 316, 317, 324), Sultan-zâde Muhammed Paşa (Ayan, 1981: 86, 93, 310) ve Sultan 4. Muhammed (Ayan, 1981: 81, 82, 84, 292, 294, 296, 330, 331) gibi şahıslar, metin kısmında “Muhammed” ismiyle yer almışken kitabı hazırlayan Hüseyin Ayan’a ait inceleme kısmında “Mehmed” olarak adlandırılmışlardır. Aynı yaklaşımı Haluk İpekten’in Nâilî Divânı isimli çalışmasında görmekteyiz. Metinde Hâfız Muhammed (İpekten, 1990: 104, 105); Muhammed Paşa (İpekten, 1990: 56, 58) diye geçen şahsiyetler kasidelerin başlıklarında yazar tarafından “Mehmed” diye okunmuştur. Metinde “Mehmed” örneğine bir mısra da rastlanmaktadır. Nâilî, “mef’ûlu fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezniyle kaleme aldığı kasidenin bir mısraında “Sultân Mehmed ibn-i Birâhîm Hân gibi” (İpekten, 1990: 53) diyerek Muhammed ve İbrahim isimleri üzerinde ses değişikliğine gitmiş gibi gözükmektedir. Bizce bu mısraın “tân” hecesi birleşik hece sayılmadığı için “Sultân Muhammed ibn-i Birâhîm Hân gibi” şeklinde okunması daha uygundur. Niyâzî-i Mısırî Divânı’nda da “Şeyh Muhammed” (Kavruk, 2004: 148) ismini görüyoruz.

18. yüzyılda Şeyh Gâlib Divânı’nda geçen (Mhmd) isimli şahsiyetlerin hepsi metinde (Şeyh Gâlib, 1252: II/130, 135) “Muhammed” (Muhammed Kudretullah Efendi, Morevî Şeyh Muhammed Efendi) şeklindedir.

19. yüzyılda Muallim Nâcî’nin meşhur Muhammed Muzaffer Mecmuası’nın (Resim 1) bugün Türkiye literatüründe genellikle “Mehmed Muzaffer Mecmuası” diye geçmesi, (Bak. TDEA, 1986: 407; Kolcu, 2007: 295; Kocatürk, 1964: 683; İnal, s. 1036, Kurnaz, 1986: 11, Banarlı, 1983: 988) bu yanılsamayı gösteren son örneklerdendir. Yine Tuhfe-i Se-Zebân’da Mısır valisi Muhammed Ali Paşa, şiir metninde “Muhammed” diye yer almışken (Düzenli, 2015: 46) aynı sayfadaki başlığın transkripsiyonunda yayımcı tarafından “Mehmed Ali Paşa” diye okunmuştur. Benzeri tasarrufu Mihnetkeşân’da da görüyoruz. Hz. Muhammed’in dışında “Muhammed Ağa”, “Muhammed

Dede”, “Muhammed Efendi”, “Muhammed Paşa” isimleri toplam 11 yerde orijinal haliyle geçerken (Ceylan, 2007: 367) metinde Kethüdâ Beğ olarak geçen Sâdık Efendi, dipnotta “Mehmed” diye telaffuz edilmiştir (Ceylan, 2007: 316).

SONUÇ

Bu çalışmada 11.-20. yüzyıl Türkçe metinleri taranmış ve aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır:

Türkler, Müslüman olduktan sonra ağırlıklı olarak “Allah” lafzını kullanmışlardır. Bu süreç, tedricî bir biçimde “Tanrı”dan “Allah”a doğru bir seyir izlemiştir. İslami Türk edebiyatının ilk eserlerinde “Bayat”, “İdi” ve “Tengri” isimleri öne çıkmaktadır. “Muhammed” ismi ise aynen kullanılmış, bazı coğrafyalarda fonetik değişimlere uğrayarak “Muhammet”, [“Muammed”](#), “Mehammed”, “Memmed”, “Mahammed”, “Mohammed”, “Mohamed”, “Mahomet”, “Magomed”, “Magamed”, “Mehmed”, [“Mehmet”](#), [“Memet”](#) gibi telaffuzlara dönüşmüştür.

Son yüzyılda Türkiye coğrafyasında “Türkçeleştirme” çerçevesinde “Allah” lafzının “Tanrı”ya, “Muhammed” isminin (Hz. Peygamber’in isminde “Muhammet”) “Mehmet”e dönüştürülme eğilimi görülmüştür. “Tanrı” kelimesi hemen hemen bütün yüzyıllarda metinlerde belirli bir nispette kullanılmışken “Mehmet”le ilgili net bir yargıya ulaşamıyoruz. 1928’e kadar metinlerde görülen “m, h, m, d” harfleri her iki okuyuşa da elverişlidir. Bu konuda ayırt edici olan, harekeli mensur metinler ve şiir metinleridir. Birçok yerde harekeler, “Muhammed” ismini gösterirken, aruzla yazılan şiirlerde “Mehmed” ismine rastlanmamıştır.

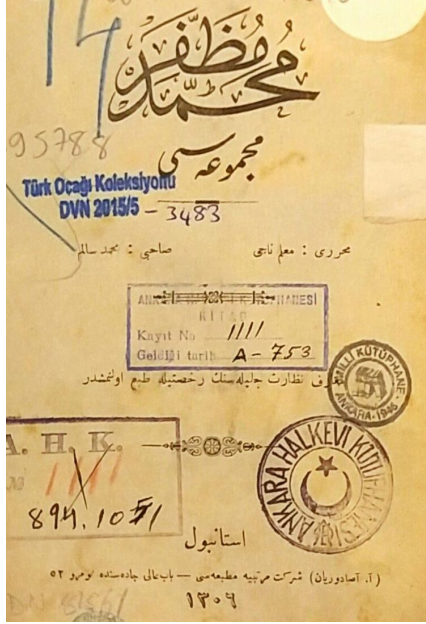
“Türkçeleştirme” sürecinde yapılan yanlışlıklardan biri de, tarihte Türk coğrafyasında yaşayan bütün “Muhammed”lerin “Mehmet”leştirilmesi ve bu telaffuzun ezberletilmesidir. Bilim, gerçeğe ulaşma çabasıdır. Resmî tarih bağlamında yapılan restorasyon çalışmaları ise gerçekliğe uygun düşmemektedir.

Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, m.muhsin@yahoo.com.tr

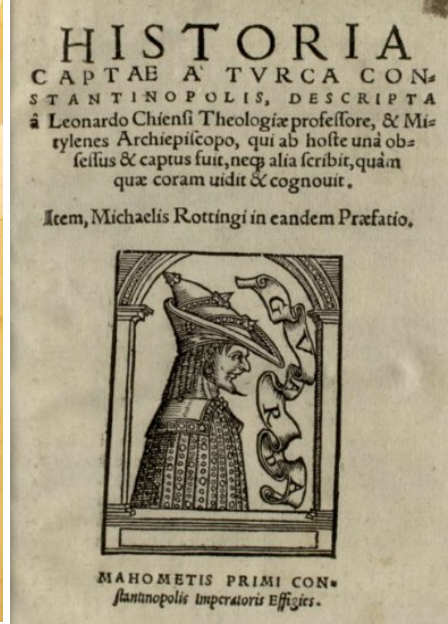

EKLER

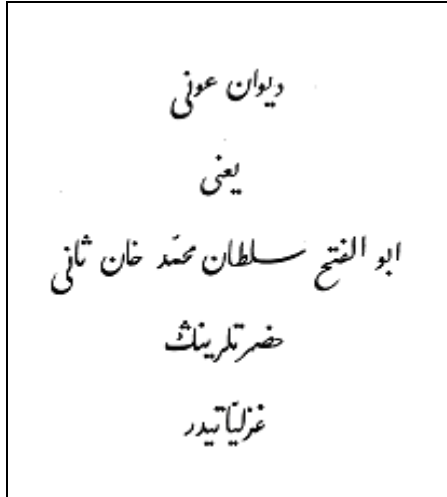
Resim 1: Muhammed Muzaffer
Mecmuası'nın Kapağı

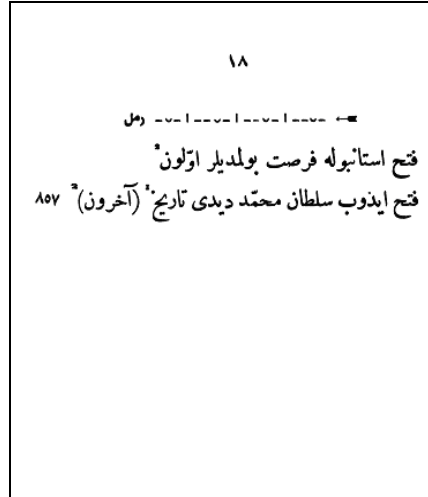
Resim 2: Mahomet (Fatih Sultan
Muhammed)

Resim 3: Divân-ı Avnî'nin Kapağı
(Sultân Muhammed Hân-ı Sâni)

Resim 4: İstanbul'un Fethine Düşürülen
Bir Tarih (Sultân Muhammed)

KAYNAKLAR

- Akyüz, K. vd. (1990). Fuzûlî Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arat, R. R. (1951). Atebetü'l-Hakâyık. Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki. İstanbul: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (2008). Kutadgu Bilig. Yusuf Has Hacib. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Ayan, H. (1981). Cevrî. Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1983). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bayazıt, E. (1993). Şiirler. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Beyatlı, Y. K. (1974). Kendi Gök Kubbemiz. İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (1974). Eski Şiirin Rüzgârıyla. İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları.
- Bice, H. (1993). Hoca Ahmed Yesevi. Divan-ı Hikmet. Ankara: TDV Yayınları.
- Canpolat, M. (1995). Ömer bin Mezîd. Mecmû'atü'n-Nezâ'ir. Metin-Dizin-Tıpkıbasım. Ankara: TDK Yayınları.
- Ceylan, Ö. ve Yılmaz, O. (2007). Bir Sürgün Şâheseri Mihnetkeşân. Keçecizâde İzzet Molla. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Çelebi, A. H. (1993). Om Mani Padme Hum. İstanbul: Adam Yayınları.
- Doğan, D. M. (1979). Batılılaşma İhâneti. Ankara: Birlik Yayınları.
- Doğan, M. N. (2011). Fatih (Avnî) Divanı ve Şerhi. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Duran, R. (2016). Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa. Kitâb-ı Düstûr-ı Şâhî fi-Hikâyet-i Pâdişâhî. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Düzenli, M. B. (2015). Tuhfe-i Se-Zebân. İstanbul: Erguvan Yayınları.
- Ergin, M. (1963). Dede Korkut Kitabı-II. İndeks-Gramer. Ankara: TDK Yayınları.
- Eroğlu, S. (2015). Hamdullah Hamdî. Ahmediyye. Bursa: Bursa Akademi.
- Ersoy, M. A. (2010). Safahat. Ankara: Hece Yayınları.
- <http://www.gunes.com/yazarlar/riza-zelyut-riza-zelyut/ataturk-u-open-cocuk-43166>, 10.04.2017
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&arama=anlami&uid=5384&guid=TDK.GTS.58e76b9f33f7d5.43727694, 07.04.2017
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&arama=anlami&uid=5584&guid=TDK.GTS.58e76c002bd585.48823853, 07.04.2017
- http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, 29.06.2020

- İnal, İ. M. K. (1988). Son Asır Türk Şairleri-II. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnce, A. (2000). Cem Sultân. Cemşid ü Hürşid. Ankara: TDK Yayınları.
- İpekten, H. (1990). Nâ'îli Divânı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İspirli, S. A. (2009). Divan-ı Verne. Metin-İnceleme. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kabaklı, A. (1993). Temellerin Duruşması. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kalkışım, M. M. (2010). Vesiletü'n-Necât (Edebiyat İncelemesi). İstanbul: Buhara Yayınları.
- Kalkışım, M. M., Alıcı, L. ve Yenikale, A. (1997). Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları.
- Kanık, O. V. (1994). Bütün Şiirleri. İstanbul: Adam Yayınları.
- Karakoç, S. (1986). Şiirler VI. Leyla ile Mecnun. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (1997). Şiirler IV. Zamana Adanmış Sözler. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karavelioğlu, M. A. (2015). Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiye. Ankara: TDK Yayınları.
- (KTLS). (1991). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü-I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kavruk, H. (2004). Niyazî-i Mısri. Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kayra, O. K. (2006). Vesiletü'l-Matâlib. Trabzon: img Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1981). Çile. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1964). Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Kolcu, A. İ. (2007). Tanzimat Edebiyatı-I. Şiir. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kurnaz, C. (1986). Muallim Nâci. Osmanlı Şairleri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Levend, A. S. (2011). Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Muallim Nâci. (1306). Muhammed Muzaffer Mecmû'ası. İstanbul: Asuderyan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Nazım Hikmet. (1994). Son Şiirleri. İstanbul: Adam Yayınları.
- Özdenören, R. (1994). Kafa Karıştırıcı Kelimeler. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şeyh Gâlib. (1252). Divân. Bulak.
- Tanpınar, A. H. (1976). Beş Şehir. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1994). Bütün Şiirleri. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tatçı, M. (1991). Yunus Emre Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- (TDEA). (1986). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi-VI. “Muallim Nâci”. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Tekin, T. (2003). Orhon Yazıtları. İstanbul: Yıldız.
- Vatandaş, C. (2015). Cumhuriyet'in Tarihi. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yûsuf Has Hâcib. (1993). Kutadgu Bilig (Kahire Nüshası). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yüce, N. (1993). Mukaddimetü'l-Edeb. Ankara: TDK Yayınları.
- Özek, A. , Karaman, H. ve diğerleri (1992). Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli. Medine.